

METODOLOGIJA I PRIMJENA LINGVISTIČKIH ISTRAŽIVANJA

Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa
Hrvatskoga društva za primijenjenu lingvistiku
održanoga od 24. do 26. travnja 2015. godine u Zadru

Uredile

Sanda Lucija Udier
Kristina Cergol Kovačević

Zagreb 2016.

DAMIR KALOGJERA

*Filozofski fakultet u Zagrebu**Čiji je engleski jezik?***Pogled na neke teme u raspravama o engleskome u svijetu**

Rad razmatra neke odabrane teme iz opsežne problematike o širenju engleskog jezika u svijetu i o njegovim promjenama u tom procesu koje mogu zanimati primijenjene lingviste ako i nisu anglisti. Među temama su 1) vlasništvo nad jezikom, 2) stavovi prema novim varijetetima *izvezenog engleskog*, 3) moguća fragmentacija engleskog u međusobno nerazumljive inačice te 4) sukob između izvornih i neizvornih govornika nastavnika engleskoga u svijetu. Rasprave o spomenutim pitanjima, osobito o novonastalim normama, većinom su akademske, ideološke, političke, sociolingvističke i teorijski plodne, ali njihov je primijenolingvistički doprinos, u smislu modela za poučavanje novih varijeteta, skroman te se čini da i dalje prevladava model izvornoga govornika standardnog jezika.

Ključne riječi: vlasništvo nad jezikom, izvorni i neizvorni govornici, egzonormativna i endonormativna kodifikacija, fragmentacija, *lingua franca*

1. Uvod

Širenje engleskoga jezika u bivše kolonije, od Amerike i Australije do Azije i Afrike, i promjene koje po lingvističkoj dinamici nastaju u izvezenom jeziku – kvarenje jezika u očima jednih, a legitimne inovacije u očima drugih – dale su povoda obimnim raspravama na akademskoj i ideološki poduprtoj, ali i laičkoj razini. Ukratko, treba li u službenoj (institucionalnoj) upotrebi i nastavi u bivšim kolonijama slijediti britansku ili američku standardnu normu, odnosno normu tzv. *izvornoga govornika* (engl. *native speaker*, skraćeno NS) ili priznati i kodificirati nove varijetete neizvornih govornika, ili pak prihvatiti nešto treće pod nazivom *engleski kao lingua franca*, gdje se računa na jezično iskustvo i suradnju govornika raznih varijeteta.

U ovome radu dotaknut ćemo se 1) sociolingvističkih pristupa varijetetima engleskoga u svijetu, 2) *vlasništva* nad engleskim jezikom, 3) odnosa prema novim inačicama engleskoga u svijetu, 4) moguće fragmentacije odnosno *komadanja* engleskog jezika te 5) sukoba interesa nastavnika kojima je engleski drugi jezik i nastavnika izvornih govornika.¹ Iako je ovaj rad u prvome redu usmjeren anglistički,

1 Treba naglasiti da ovdje pratimo rasprave koje su usmjerene prema standardnom engleskom, odnosno engleskom izvornih (obrazovanih) govornika koji se u bivšim kolonijama većinom usvajao i usvaja kroz nastavu, i pri tome mijenja, a zaobilazimo lingvistički značajne pidžine (kontaktne

smatramo da dotaknute teme mogu biti zanimljive i drugim primijenjenim lingvistikama, npr. romanistikama za usporedbu s raspravama o španjolskome, portugalskome i francuskome u svijetu. Ne bi trebalo isključiti ni kroatiste jer i hrvatski živi u dijaspori u govoru iseljenika i pitanje našega odnosa prema njihovu promijenjenom govoru u susretu s velikim svjetskim jezicima jest aktualna (socio-)lingvistička tema, kao što pokazuju dosadašnji radovi o tom pitanju.

2. Teorijske debate o engleskome u svijetu

2.1. Tri pristupa izvezenom engleskom

Svjetski engleski jezici (engl. *World Englishes*) kao naziv i kao istraživačko područje uveo je sociolingvist sa Sveučilišta Illinois Braj Kachru (1992) i razvio model tri kruga engleskog jezika: *unutarnjeg* (engl. *inner*), *vanjskog* (engl. *outer*) i *širećeg* (engl. *expanding*) kruga i tako projektirao engleski ne kao homogeni entitet kodificiran prema normi izvornih (obrazovanih) govornika engleskoga, već tako da se sastoji od legitimnih varijeteta kojima se služe neizvorni govornici, u prvom redu *vanjskoga kruga*, gdje se engleski rabi bilo kao službeni jezik ili jedan od službenih jezika. *Unutarnji krug* obuhvaćao bi Britaniju, SAD, anglofonu Kanadu, Australiju i Novi Zeland, *vanjski krug* bivše kolonije gdje je engleski drugi jezik, kao npr. Indiju, Singapur, Keniju, Nigeriju, Filipine itd., dok se *šireći krug* odnosi na zemlje gdje se engleski smatra stranim jezikom, ali služi i kao *lingua franca*, a to su npr. europske zemlje, Kina, Japan itd. Taj je stav dao maha mnogim studijama koje su ili slijedile Kachrua ili se razvijale svojim putovima.

Prema Boltonu (2003) i Wolfu (2008) vidljiva su tri pravca u istraživanju svjetskih engleskih jezika:

1. *Opisni pristup* koji u brojnim deskriptivnim studijama potvrđuje i na stanoovit način legitimira širok niz varijeteta, strukturalnih i leksičkih, engleskoga u svijetu, ali se ne osvrće dovoljno na kulturalnu sastavnicu lingvističkih obilježja.
2. *Kritički pristup* o ulozi engleskoga u svijetu koji se ovdje uzima kao monolitni entitet čija lingvistička struktura „utjelovljuje zapadni pogled na svijet i njegovo prihvaćanje dovodi do otuđenja od kulture materinskog jezika“ (Wolf 2008: 361).
3. *Hibridni pristup* koji gleda na svjetske engleske jezike kao hibridni proizvod bilingvalnih i bikulturalnih govornika. Kultura je središnji element u ovom pristupu utoliko što se smatra da se engleski jezik strukturalno i

jezike koji nemaju izvornih govornika) i kreolske jezike (koji mogu biti materinski jezici) iako se djelomično temelje na engleskome i rezultat su istoga imperijalističkog pothvata. Prema tome riječ je tek o jednom sloju engleskoga u svijetu, povezanom s nastavom i s obrazovanim žiteljima, često u njegovu pisanome obliku. Taj standardni engleski svejedno se u prijašnjim kolonijama ostvaruje u nekoliko govorenih sociolekata – viši, najbliži engleskome ili američkom standardu (engl. *acrolect*), srednji (engl. *mesolect*) i najniži (engl. *basilect*), najudaljeniji od prvoga.

socio-kulturno preobličio u kontekstu kolonija i postkolonijalnih teritorija. Otuda nazivi *nativizacija*, *indigenizacija*, *afrikanizacija* itd. Dakle tzv. *kreativni dvojezični govornik* mijenja i manipulira strukturom i funkcijom engleskoga stvarajući nova značenja koja zahtijeva nova okolina.

Ta tri pristupa naziru se u temelju opisa sadašnjeg stanja engleskoga u vanjskome krugu, kao i u predviđanjima i spekulacijama o budućnosti tih varijeteta engleskoga te predstavljaju zanimljive hipoteze, ali u prvom redu teorijske naravi.

2.2. Vlasništvo i nadzor nad engleskim jezikom

Pojmovi vlasništva i nadzora nad engleskim osviješteni su u anglofonnoj javnosti jer se uz kolonijalna osvajanja standardni engleski širio u tim zemljama putem nastave i administracije, u što je bilo uključeno odabrano lokalno žiteljstvo, i pritom su ga novi govornici mijenjali. Iz literature proizlazi da su Englezi, koji su u 19. stoljeću putovali po kolonijama, u svojim napisima prezirali nove varijetete jezika svojih iseljenih sunarodnjaka u Sjevernoj Americi, a osobito na Karibima (npr. na Jamajci), za koje su pisali da su „čudni engleski dijalekti iskvareni afričkim riječima... koji prijete da zamijene pristojni engleski Europljana i njihovih potomaka“ (Bailey 1991: 149). Mnogi Englezi, dakle, čvrsto prijanjaju uz svoj tip jezika kao jedini prihvatljiv unatoč njegovu širenju u druge dijelove svijeta, a za takav stav pronalaze laičke, ali i lingvističke i komunikacijske argumente.

Noviji glas u tom smislu dolazi od engleskog konzervativnog političara Enocha Powella koji je u Kraljevskom društvu sv. Jurja (engl. *the Royal Society of St. George*) izjavio:

Drugi mogu govoriti i čitati engleski – manje ili više – ali je to naš jezik, a ne njihov. On je napravljen u Engleskoj ('it was made in England') od strane Engleza i ostaje naš jasan posjed, makar koliko se široko učio i upotrebljavao. (u novinama *The Independent*, 23. kolovoza 1988.)

Ta izjava dobiva simboličko značenje u kontekstu laičkih, ali i stručnih rasprava o pitanju kako se nositi s promjenama u engleskome u svijetu, posebno ondje gdje se engleski intenzivno rabi u nekim ili svim društvenim funkcijama: administraciji, obrazovanju, medijima (kao npr. u Indiji, Singapuru, Hong Kongu, Nigeriji itd.), a koji tim govornicima nije prvi već drugi jezik i djeluje u drugačijoj kulturi.

Ideološki blisko gornjoj laičkoj izjavi, ali sociolingvistički i pedagoški argumentirano, izjašnjavaju se i neki istaknuti gramatičari i lingvisti strukturalističkih nagnuća, kao što je Randolph Quirk, suautor važnih gramatika utemeljenih na korpusu suvremenog pisanog i govorenog materijala (npr. Quirk u Paikeday 1985: 8) te Michael Halliday poznat po svojim radovima o jeziku i socijalnoj semiotici. Za njih je engleski *unutarnjeg kruga* jedini siguran model za nastavu i komuniciranje

u svijetu. Tako u jednom intervjuu o nastavi engleskoga u Aziji Halliday (2002: 11–16) kaže:

Moj je stav da je potreban model... Model je ono što održava međunarodnu kvalitetu jezika. Vjerojatno trebate uzeti izvorni varijetet kao model. Neki dijelovi svijeta naginju britanskom engleskom kao modelu, drugi dijelovi slijede američki engleski. O tome se ne mora brinuti. Važno je da se održi izabrani varijetet kao model.

Gornjoj izjavi Enocha Powella, koja implicira nadmoć izvornih govornika, kao i njihovo pravo na kontrolu nad uporabom engleskoga u svijetu, neizravno odgovara engleski lingvist H. Widdowson (1994: 385) kada u jednom izlaganju nekoliko godina kasnije kaže:

Sama činjenica da je engleski međunarodni jezik znači da nijedna nacija ne može vršiti nadzor nad njim. Odobriti takav nadzor nad jezikom znači nužno zaustaviti njegov razvoj i tako potkopati njegov međunarodni status... To nije posjed koji oni (tzv. izvorni govornici) iznajmljuju drugima, a zadržavaju vlasništvo.

B. Norton (1997: 409) raspravu o vlasništvu sažima ovako:

Središnje pitanje o kojemu je riječ jest u kojoj mjeri engleski pripada bijelim izvornim govornicima standardnog engleskog ili pak svim ljudima koji ga govore bez obzira na njihovu lingvističku ili socio-kulturalnu povijest.

Dok stavovi R. Quirka i M. A. K. Hallidaya upućuju na to da je engleski izvornih govornika jedini efikasan model za nastavu i međunarodno sporazumijevanje, a time se slaže i A. Davies koji je o tom pitanju objavio tri velike studije (1991, 2003, 2013), Widdowson i mnogi sudionici rasprave (npr. Kachru 1991, 1992; Mufwene 1997) i drugi protive se takvom rješenju.

Tako Widdowson predlaže vrlo uvjerljiva objašnjenja u vezi sa strukturom jezika i njemu pripadajućom kulturom kako bi rasvijetlio što se zbiva s engleskim u drugačijem okolišu. On vjeruje da „novi govornici“ ne usvajaju engleski jezik kao niz konvencija „u komadu“ koje onda oponašaju, već kao adaptabilni izvor za proizvodnju značenja. Kao primjer navodi glagol *postpone* (‘odgoditi, odložiti, ostaviti za kasnije’) u britanskom engleskom. U indijskom engleskom pokraj ovog glagola postoji glagol *prepone* (‘preduhitriti’), analoški tvoren, koji u ovom obliku ne postoji u britanskom engleskom, ali tvorba odgovara engleskoj tvorbi riječi. Ovo pokazuje da vješti govornici engleskog *vanjskoga kruga* usvajaju i posjeduju engleski tako da ga „savijaju“ prema potrebama svoje kulture, a kroz taj proces potvrđuju sebe i izražavaju svoj identitet.

Widdowson dalje tvrdi da britanski engleski služi određenoj zajednici i govornici ga usvajaju zajedno s kulturom, što predstavlja „integrirano iskustvo“. „Novim

govornicima“ iz bivših kolonija ta je kultura tuđa i mogu je upoznati samo kroz priručnike i rječnike kulture. Njima engleski treba da izrazi njihovu kulturu i njihov identitet putem posuđivanja iz tamošnjih jezika, u prvom redu leksika, ali i putem tvorbe gramatičkih kalkova. Smatra se da je engleski podoban za takvu funkciju (usp. Achebe 1975). Prema tome pogledu izvorni govornik britanskog engleskog gubi na važnosti kao uzor u novom kontekstu. Izvornoga govornika engleskoga prema S. Mufweneu (1988: 13) zamjenjuje vješt, iskusan govornik novih varijeteta koji se služi tim varijetetom idiomatski, konzistentno s prihvaćenom praksom dotične zajednice. Takav govornik može onda suditi o pravilnosti i primjerenosti jezične upotrebe. Izvorni govornik ima svoju ulogu u jednojezičnoj zajednici, ali uloga mu nije univerzalna.

Ako se kratko osvrnemo na engleski u književnosti bivših kolonija, nalazimo različite stavove s obzirom na upotrebu engleskoga. Chinua Achebe (1975 prema Jenkins 2015: 209–210), cijenjeni nigerijski književnik iz naroda Igbo (1930. – 2013.), pisao je:

Meni je dan ovaj jezik i ja ga namjeravam rabiti... ali osjećam da će engleski jezik biti u stanju podnijeti teret mogega afričkog iskustva. No morat će to biti novi engleski, još uvijek u punoj zajednici s domom svojih predaka, ali izmijenjen da odgovara svojoj afričkoj okolini.

Achebeov stav nije prošao bez kritike onih koji imaju suprotan pristup ulozi engleskoga u kolonijama te tvrde, kao i neki lingvisti poput Phillipsona (1992), da engleski uništava materinske jezike i nameće svoju kulturu. Nigerijski pisac Ngugi wa Thiong'o odriče se engleskoga kojim su kolonijalisti, prema njemu, osim ekonomskog i političkog nadzora vršili mentalni nadzor i vraća se pisanju na svojem materinskom jeziku *gikuyu*, a s kojeg tekstove onda ipak prevodi na engleski. Taj pisac Achebeov stav ocjenjuje kao uspjeh vladajućih (Jenkins 2015: 210).

Na pitanje *čiji je engleski jezik* Kachru odgovara: „Ako ga možeš upotrebljavati, ti ga posjeduješ.“ (prema Alatis 2005: 34). Dok bi se mnogi (socio-)lingvisti s njime složili, čime bi implicitno podržali legitimnost novih varijeteta i proširili „pravo vlasništva“, čini se da širom svijeta u praksi, u nastavi, još uvijek prevladavaju modeli izvornih govornika.

2.3. Fragmentacija ili raspad engleskoga

Može li „savijanje“ engleskoga prema potrebama drugačijih kultura, što se ostvaruje u vokabularu i u novim tvorbama, dovesti do fragmentacije, raspada i nastanka novih međusobno nerazumljivih varijeteta? To je velika tema za hipoteze i predviđanja gdje se redaju imena Kachru (1992b), Widdowson (1994), Crystal (1996), Graddol (1997), McArthur (1987/1998, 2002, 2004) i drugi, a svatko od njih ima svoju verziju budućeg razvoja, pri čemu se verzije u nekim elementima približavaju. Većina se predviđanja kreće oko pitanja kako pomiriti različite identitete

govornika izražene engleskim jezikom u svijetu, a zadržati razumljivost (Crystal 1996).

Prema Widdowsonu, čim govorimo o tome da engleski služi različitim zajednicama, on mora biti različit. Ipak, to ne mora nužno dovesti do fragmentacije i međusobno nerazumljivih varijeteta, nego će se varijeteti prirodno stabilizirati u standardnom obliku da zadovolje potrebe zajednice, kao i potrebe internacionalne komunikacije. U kojem smislu prirodno? U interesu je znanstvenika i poslovnih ljudi, a oni se najviše služe engleskim u međunarodnoj komunikaciji, da održe stanoviti standard radi međusobnog razumijevanja i tu im ne trebaju izvorni govornici. Ovaj prirodni način održavanja standarda poduprt je širenjem komunikacijskih mreža potpomognutih telekomunikacijskim kanalima i informatičkom tehnikom, što pridonosi učestalosti kontakta govornika te posljedičnom prirodnom održavanju standarda radi efikasne komunikacije (1994: 385).

Pitanje komadanja engleskoga i tvorbe međusobno nerazumljivih varijeteta mnogi autori povezuju sa sudbinom latinskoga u srednjem vijeku. McArthur (1987/1998: 181–182 prema Rajagopalan 2009) to naziva *analogijom s latinskim* i razlikuje a) pesimističku, *babelonsku* (engl. *Babelesque*) perspektivu, tj. razvoj međusobno nerazumljivih varijeteta od b) optimističke, neutralne ili pragmatičke koja predviđa međusobno razumijevanje varijeteta i koju on podržava. Protiveći se predviđanju fragmentacije do nerazumljivosti po analogiji s latinskim, K. Rajagopalan (2009: 58 i dalje) približava se Widdowsonovu pogledu. Latinski, i to vulgarni latinski, širio se svijetom s trgovcima, vojnicima i, u nešto manjoj mjeri, s naseljenicima. Ti su ljudi bili izolirani, doticaj s Rimom bio je rijedak. Engleski je u takvu položaju bio u 17. i 18. stoljeću. Međutim, u 20. stoljeću i na njegovu kraju situacija se promijenila. Internet i satelitska televizija doveli su do kulminacije proces koji je skromno započeo telegrafom i radijem. Umjesto rijetkog doticaja među govornicima latinskoga u raznim regijama, što je dovelo do oblikovanja novih jezika, proces globalizacije nameće potrebu dnevnog kontakta među ljudima kakva nikada prije nije postojala i to pridonosi tome da se engleski, makar kako se razvijao, neće „razbiti“ u međusobno nerazumljive jezike kao latinski.

Crystal (1996) priznaje da se povremeno javlja problem nerazumijevanja, osobito u usmenoj komunikaciji govornika unutarnjeg i vanjskoga kruga, međutim vjeruje da satelitska televizija tu opasnost umanjuje jer govornike upoznaje s drugim normama engleskoga. On uspoređuje razlike između novih engleskih varijeteta u svijetu s razlikama između dijalekta i standarda u jednojezičnim zajednicama. Kao što kontekst određuje koji će se varijetet upotrijebiti, onaj lokalni ili javni za širu upotrebu, tako će govornici vanjskoga kruga prema kontekstu birati između lokalnog i internacionalnog standardnoga varijeteta engleskoga.

U ovim se debatama često govori o promjenama i budućem razvoju engleskog jezika u vanjskome krugu i međunarodnoj uporabi općenito, a da nije uvijek jasno

misli li se na govoreni ili pisani jezik. Poznato je da je standardni jezik pogodan u prvome redu za pisani oblik, u tom se mediju pravila standardnog jezika i održavaju, što ne mora biti slučaj u govorenom obliku. Netko u ta dva medija, govorenom i pisanom, vidi vrstu diglosije, netko vrstu kontinuuma (Jenkins 2015: 128–129). Crystal (1996), uz ostalo spomenuto, u zajedničkoj ortografiji vidi potporu održavanja međusobne razumljivosti među varijetetima. Pitanje mogućeg raspada engleskog jezika u nerazumljive varijetete ostaje hipotetično. Množe se predviđanja i hipoteze. Kako piše Crystal (1996: 125), „ako ne možemo predvidjeti budućnost, možemo barem o njoj spekulirati...“

2.4. Izvorni i neizvorni govornici i sukob interesa

Pojam izvornoga govornika engleskog jezika očigledno se razlikuje u lingvističkoj tradiciji, uključujući dijalektologiju, od tog pojma u primijenjenoj lingvistici u vezi s nastavom engleskog jezika.

Ako je slijediti Bloomfielda (1933/1970: 43), za kojega se smatra da je u anglofonij lingvistici prvi razmatrao to pitanje, izvorni govornik je osoba koja se služi prvim jezikom (J1) usvojenim u vlastitu domu i među vršnjacima bez pomoći škole. Tako opisani izvorni govornici često su bivali informantima u dijalektološkim, kao i u sociolingvističkim istraživanjima o varijetetima jezika. Međutim, u primijenjenoj lingvistici okrenutoj nastavi pojavljuje se pojam *izvornoga govornika standardnog engleskog jezika*, koji mnogi autori smatraju neutemeljenim pojmom jer, za razliku od prvog, kućnog, materinskog jezika, standard je djelomično umjetan varijetet koji se uči pa prethodni materinski jezik s njime ima tek tanku vezu.

Štoviše, neki pedagoški testovi pokazuju da standardnim engleskim jezikom mogu ovladati i oni kojima je prvi jezik bilo koji drugi te dosegnuti razinu znanja i uporabe govornika prvoga jezika. Ovome se protive tvrdnje da govorniku drugog jezika koji usvoji engleski nakon tzv. *kritičnog perioda*, kraja puberteta (Lenneberg 1967), nedostaju elementi kulture koju izvorni govornik usvoji uz jezik u djetinjstvu. Pitanje je međutim koliko su ti elementi kulture važni kad engleski služi kao sredstvo komunikacije u drugačijim kulturama.

Takav navodni izvorni govornik standardnog engleskog jezika postaje točka prijepora u nastavi engleskog jezika u svijetu, posebno u Aziji, i marginalizira u natječajima za posao inače potvrđeno solidne nastavnike kojima engleski nije prvi jezik. U obranu nastavnika neizvornih govornika, koji po nekim procjenama predstavljaju čak 80 % nastavnika engleskog u svijetu (Braine 2010), pojavilo se nekoliko studija koje ili negiraju empiričko postojanje izvornoga govornika standardnog jezika i označuju taj pojam „legalnom fikcijom“ (Paikeday 1958) ili naglašavaju prednosti nastavnika neizvornih govornika jer su oni i sami prošli kroz proces učenja engleskog kao drugog jezika i svjesni su kontrastivnih poteškoća na koje njihovi učenici nailaze (Braine 2010).

Spomenimo ovdje i opće spoznaje potvrđene istraživanjima (Smith i Rafiqzad 1979, Kirkpatrick 2006: 73) o tome da je engleski neizvornih govornika često razumljiviji drugim neizvornim govornicima u međunarodnoj usmenoj komunikaciji nego onaj izvornih govornika, pri čemu se spominje, između ostalog, uloga naglasnog ritma (engl. *stress-timed variety*) izvornih govornika koji dovodi do redukcije samoglasnika i stoga teže razumljivosti za govornike koji se oslanjaju na ritam vlastita jezika (engl. *syllable-timed variety*).

U literaturi se spominju i tragovi rasizma u izboru nastavnika engleskoga u svijetu, npr. u Singapuru (Benfiglio 2010), gdje jedna ugledna škola u natječaju objavljenom u novinama *The Straits Times* traži ne samo izvornoga govornika već i to da treba biti bijelac. Takvih sukoba interesa izvornih i neizvornih govornika engleskoga bilježe i drugi izvori te to ostaje stalno društveno i strukovno pitanje.

2.5. Standardizacija novih afričkih i azijskih varijeteta

Do osamdesetih godina prošlog stoljeća, kako je spomenuto, model za nastavu i službenu komunikaciju u zemljama gdje je engleski drugi jezik bio je britanski ili američki standard kojemu je predstavnik, vjerovalo se, izvorni govornik. Međutim, radovi Braja Kachrua i drugih autora koji posebno razmatraju engleski u *vanjsko-me krugu* dovode u pitanje ulogu takvoga izvornoga govornika kao mjere dobro oblikovanog i prikladnog institucionalnog odnosno službenog jezika. Primjerice, S. Mufwene (1998) predlaže drugi model:

... vješt govornik – ne nužno izvorni govornik – treba biti sudac jezične upotrebe... svaki novi varijetet europskog jezika izvezen u prijašnje kolonije razvio je svoje autonomne norme... a autoritet glede dobrog oblikovanja i prikladnosti proizlazi iz vještoga i iskusnoga govornika koji je ovladao jezikom nakon kritičnog perioda, obično školovanjem.

Prema tomu pogledu nativizacija engleskoga mijenja ga u lokalni jezik koji u kontaktu s prvim jezikom tih govornika proizvodi inovacije na svim jezičnim razinama. One bi sa stajališta norme izvornoga govornika bile pogreške poznate u primijenjenoj lingvistici kao *međujezik* (engl. *interlanguage*) ili kao *fosilizacija* (Selinker 1972), tj. kao vrsta međusustava koji se javlja pri učenju stranog jezika i koji nije dostignuo potpuni izvorni sustav. U ovom pak slučaju te se inovacije stabiliziraju u komunikaciji i percipiraju se kao novi *endonormativni* varijetet engleskog jezika.²

2 Vidi za ilustraciju sljedeće razlike između engleskog engleskog (engl.) i indijskog engleskog (ind.) obrazovanih govornika u govoru i tisku prema Trudgill i Hannah (2008: 133–139): Na **fono-loškoj** razini u ind. postoji manji broj samoglasnika pa se engl. /ɑ:/ i /ɔ:/ oba izgovaraju kao /ɑ:/. Alveolarni suglasnici /t/ i /d/ izgovaraju se retrofleksno. Znatne su razlike u naglasku, ritmu i intonaciji itd. Na **morfosintaktičkoj** razini razlikuju se rekcije, npr. prijedlozi uz glagole: ind. *to dispense*, engl. *to dispense with* ili pak ind. *to pay attention on*, engl. *to pay attention to*. Priložni *there* koristi se umjesto egzistencijalnog *there*: ind. *I am sure an explanation is there*, engl. *I am sure there is an explanation*. Glagolski oblik *Present Simple* koristi se umjesto oblika *Present*

S jedne strane postoji stav nekih važnih engleskih lingvističara za koje se čini da, kada govore o standardu izvornih govornika kao korisnom internacionalnom modelu engleskoga, pred očima imaju nekontekstualiziranu gramatičku strukturu (što je česta karakteristika gramatičkih priručnika), dok njihovi protivnici naglašavaju kontekst kulture i identiteta te oblikuju engleski prema „ekološkim“ zahtjevima i ne žele robovati obliku jezika unutarnjega kruga. Kad su nastava i pisani jezik u pitanju, prva skupina oslanja se na detaljno opisan (engleski i američki) model u velikom broju priručnika, a njihovi oponenti ostaju na razini općih stavova koji na toj razini zvuče uvjerljivo, ali im nedostaje praktičnih rješenja. Primijenjena pak lingvistika, kada je u pitanju nastava jezika, traži modele, norme i ciljeve.

Istaknut argument koji podupire promjenu norme izvornoga govornika jest činjenica da se tim novim varijetetima komunicira među neizvornim govornicima koji u komunikaciji primjenjuju drugačiju razgovornu strategiju od izvornih, posebno u područjima uljudnosti, uvjeravanja, oslovljavanja, malih svakodnevnih razgovora (fatičke komunikacije) i sl. Odbacivanje norme izvornoga govornika ima, pokraj leksičko-gramatičkog i fonološkog učinka, i simboličko značenje jer se time odbacuje i pojam manje vrijednosti lokalne norme i lokalne kulture.

Pitanje je kako prići projektima drukčijeg normiranja. Jedna je dakle mogućnost *endonormativno* propisivanje tj. standardizacija na temelju lingvistički ustanovljenih značajki engleskoga u geografski definiranim područjima (Kachru 1992a: 77) npr. pojedinih država. Javlja se međutim problem koji *slaj* engleskog izabrali kao temelj opisa. Jenkins (2015: 102) smatra da bi tome mogao poslužiti lokalni engleski obrazovanih govornika, viši varijetet (engl. *acrolect*). S druge strane, u mnogim azijskim zemljama postoji niz obrazovanih varijeteta engleskoga koji su pod utjecajem različitih materinskih jezika na tome teritoriju, tako da je kritično pitanje selekcije i „jedan od glavnih zadataka kodifikatora svjetskih engleskih varijeteta u 21. stoljeću bit će razlikovanje elemenata za lokalnu neformalnu uporabu i elemenata koje imaju ‘pravo’ međunarodnoga statusa“. Nedostatak motivacije za kodifikaciju varijeteta na endonormativnoj osnovi proizlazi djelomično iz jaka utjecaja mišljenja nekih istraživača novih varijeteta i nastavnika da su to, kako smo spomenuli, *međujezici*, tj. nedoučene, nedostignute norme izvornih govornika, a ne legitimni stabilni oblici uporabe engleskoga u vanjskome krugu. Rasprave se nastavljaju. Za to vrijeme u nastavi engleskoga, čini se, prevladavaju izvorni modeli, a u nekim područjima, kao npr. u Singapuru, te modele nameću školske vlasti (Cowie 2014: 58).

Perfect: ind. *I am here since two o'clock*, engl. *I have been here since two o'clock*. Pitanja se tvore bez inverzije, tj. potvrđnim redosljedom elemenata: ind. *What this is made from?*, engl. *What is this made from?* Na leksičkoj razini također nalazimo varijaciju: ind. *durzi* – engl. *taylor*, ind. *sahib* – engl. *sir, master*, ind. *co-brother* – engl. *brother-in-law*, ind. *biodata* – engl. *curriculum vitae*, ind. *colony* – engl. *residential area*.

2.6. *Lingua franca*

Naziv *lingua franca* upotrebljava se za engleski jezik kad god se komunikacija odvija između govornika kojima to nije prvi jezik ili između njih i izvornih govornika. Međutim, razvio se poseban smjer u istraživanju *izvezenog* engleskog pod nazivom *engleski kao lingua franca* (dalje u tekstu ELF), koji se odnosi i na vanjski i na šireći krug, a njegovi utemeljitelji i pobornici vide ga različitim od pristupa koji teže upravo spomenutim, geografski definiranim endonormativnim kodifikacijama te ga smatraju fluidnim i fleksibilnim komunikacijskim kanalom koji nadilazi zemljopisne granice (Jenkins 2004, 2015; Seidlhofer 2004). Tako se npr. u širećem krugu govornici finskoga služe engleskim kao drugim jezikom (J2) u komunikaciji s govornicima hrvatskoga pa taj engleski počinje dobivati svoja obilježja i norme koje se mogu opisati i poučavati, pri čemu uloga izvornoga govornika prestaje biti mjera pravilnosti. To se, dakako, odnosi i na vanjski krug (Trudgill i Hannah 2008: 7–8).

Da bi se sačuvala razumljivost među govornicima različitih materinskih jezika kad se služe engleskim, fonološkim je istraživanjem J. Jenkins (2000) došla do *zajedničke jezgre* (engl. *common core*), tj. do onih obilježja engleskoga zbog nedostatka kojih bi moglo doći do nerazumljivosti u međunarodnoj uporabi, nasuprot obilježjima koja su za razumljivost marginalna.³ Interferencija iz govornikova prvog jezika u engleskome je dakle prihvatljiva sve dok ne ometa razumljivost. Te spoznaje mogu biti od koristi u nastavi jer bi upućivale nastavnika na čemu da posebno nastoji, odnosno koje fonološke i fonetske crte engleskoga može zanemariti. Međutim taj se pristup u cilju razumljivosti ipak oslanja na izvorni engleski jezik i izvornoga govornika pa norma s gledišta neizvornoga govornika ostaje egzonormativna. U općenitim tvrdnjama o ELF-u kaže se da je, za razliku od engleskog kao *stranog* jezika (engl. EFL), gdje je cilj integrirati učenika u zajednicu izvornih govornika tako da oponaša i prihvaća postojeće kulturno-lingvističke norme, perspektiva ELF-a drugačija, ide za *ad hoc* rješenjima, za adaptacijom i akomodacijom, za suradnjom, sve kako bi se očuvala komunikacija u određenom kontekstu, bilo između neizvornih govornika ili neizvornih s izvornima (Seidlhofer 2011: 18).

Zaključili bismo ovaj kratak osvrt na ELF tako da ga vidimo kao jedan od putova koji ispituju širenje engleskoga izvan prostora u kojemu je materinski jezik i dio promjena ne smatra pogreškama već elementima nove norme. Dakle, u smjeru kritike nametanja norme izvornoga govornika, britanskoga ili američkoga, a isticanja stabilnih oblika neizvornih govornika engleskoga, vanjskog pa i širećeg kruga, naziru se dva pristupa. Prvi pristup, *svjetski engleski jezici*, razmatra mogućnost endonormativnih kodificiranja (standardiziranja) lokalnih nativiziranih varijeteta koji

3 Tako bi npr. trebalo održati razliku između dugih i kratkih samoglasnika (npr. u *cot* : *caught*), aspiraciju kod bezvučnih zatvornika (ploziva) (npr. u *path*), a mogu se zanemariti interdentalni frikativi (npr. u *three* ili *this*) jer se oni ne izgovaraju tako ni u nekim varijetetima izvornog engleskog, kao i alofoni fonema //, tzv. „svijetli“ i „tamni“ // (isto).

bi oslobodili govornike kompleksa manje vrijednosti njihova medija, ali bi mogli pridonijeti nerazumljivosti među govornicima tako kodificiranih varijeteta. Drugi pristup, *engleski kao lingua franca*, konceptualizira engleski kao jezik neizvornih govornika fleksibilnije, bez geografskih granica. Cilj je ELF-a da se taj međunarodni engleski koji generira neke oblike opiše na temelju korpusa i poučava, pa time olakšava nekoristan napor nastavnika i učenika prema idealiziranom jeziku izvornih govornika koji se ionako rijetko dostiže. U tom se smislu pokušava razviti i testiranje znanja engleskoga koje će uzeti u obzir nove varijetete, a u ocjenjivanju bi sudjelovali i anglisti koji nisu izvorni govornici.

3. Zaključak

U gotovo svakoj od tema koje smo dotaknuli u ovome radu o širenju engleskoga po svijetu jak je ideološki i politički naboj. U vezi s legitimnošću novih varijeteta kritički pristup prema modelu standardnog engleskog izvornih govornika povezuje taj model, otvoreno ili implicitno, s engleskim i američkim političkim i ekonomskim interesima u bivšim kolonijama i drugdje. S druge strane, engleski se percipira kao neutralno sredstvo komunikacije u višejezičnim teritorijima i kao most prema pristupu znanstvenim i tehničkim dostignućima. Rasprave pružaju korisne sociolingvističke uvide i doprinose liberalnijem odnosu prema novim varijetetima, ali većinom su akademske i hipotetske. Za primijenjene lingviste, nastavnike engleskoga, vjerojatno je najzanimljiviji pokušaj Jennifer Jenkins koja na temelju promatranja govora neizvornih govornika daje popis onih fonoloških i fonetskih obilježja koja su važna za očuvanje razumljivosti „novih varijeteta“, nasuprot obilježjima koje nastavnici mogu zanemariti. Čini se da je to jedini empirički doprinos u ovoj debati koji je primjenjiv u nastavi engleskog kao drugog ili stranog jezika.

Odvajanje novih varijeteta engleskoga od engleske i američke kulture da bi služili izražavanju drugih kultura, za što taj jezik pokazuje sposobnost, središnja je tema spomenutih debata. Činjenica jest da se u međunarodnoj komunikaciji engleskim služe većinom govornici kojima to nije materinski jezik pa se jezik očekivano mijenja te internacionalni engleski nije i ne može biti isti kao engleski unutarnjeg kruga. Tu činjenicu trebalo bi uvažiti i u nastavi. Međutim, ima slučajeva kad su učenici motivirani da usvoje standard izvornoga govornika, ne toliko iz razloga prestiža ili promjene identiteta, već iz interesa da se kroz te norme „uđe u um i psihi“ izvornoga govornika da bi se upoznala književna i kulturna tradicija vezana uz taj standard. Cilj je tih učenika diskurs s izvornim govornicima u svrhu detaljnog upoznavanja njihove kulture. U tu skupinu pripadaju akademski anglisti, studenti engleskog jezika i književnosti. Pa ipak, ta se motivacija može smatrati posebnim slučajem u usporedbi s učenicima kojima je cilj engleski za međunarodnu komunikaciju, gdje je komunikacija važnija od propisanih pravila norme izvornih govornika.

Literatura

- Alatis, James E. 2005. „Kachru's circles and the growth of professionalism.“ *English Today* 21 (2): 25–34.
- Bailey, Robert. 1991. *Images of English. A Cultural History of the Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bloomfield, Leonard. 1933/1970. *Language*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Bolton, Kingsley. 2003. *Chinese Englishes. A Sociolinguistic History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bonfiglio, Thomas Paul. 2010. *Mother Tongues and Nations. The Invention of the Native Speaker*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Braine, George. 2010. *Nonnative Speaker English Teachers*. London/New York: Routledge.
- Cowie, Claire. 2014. „Authenticity versus autonomy: the synthesis of World Englishes as a discipline.“ *English Today* 30 (2): 57–59.
- Crystal, David. 1996. *English as a Global Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Davies, Alan. 1991. *The Native Speaker in Applied Linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Davies, Alan. 2003. *The Native Speaker: Myth and Reality*. Clevedon, UK: Multilingual Matters.
- Davies, Alan. 2013. *Native Speakers and Native Users: Loss and Gain*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Graddol, David. 1997. *The Future of English*. London: The British Council.
- Halliday, Michael A. K. 2002. „An interview with Lam-Kay Mei: What is international English?“ *English Today* 8 (1):11–16.
- Jenkins, Jennifer. 2000. *The Phonology of English as an International Language*. Oxford: Oxford University Press.
- Jenkins, Jennifer. 2015. *Global Englishes*. London/New York: Routledge.
- Kachru, Braj B. 1991. „Liberation linguistics and the Quirk concern.“ *English Today* 25: 3–13.
- Kachru, Braj B. (ur.) 1992. *The Other Tongue. English Across Cultures*. Champaign: University of Illinois Press.
- Kirkpatrick, Andy. 2006. „Which model of English: Native speaker, nativised or lingua Franca?“ *U English in the World: Global Rules, Global Roles, uredili Ruddy*, Rani i Mario Saraceni, 71–83. London/New York: Continuum.
- Lenneberg, Eric H. 1967. *Biological Foundations of Language*. New York: Wiley.
- McArthur, Tom. 1998. *The English Languages*. Cambridge: Cambridge University Press.

- McArthur, Tom. 2002. *The Oxford Guide to World English*. Oxford University Press.
- McArthur, Tom. 2004. „Singapore, grammar, and teaching of ‘internationally acceptable English.’“ *English Today* 20 (4): 13–19.
- Mufwene, Salikoko S. 1998. „Native Speaker, Proficient Speaker and Norms.“ U *The Native Speaker: Multilingual Perspectives*, uredio Singh, Rajendra, 111–123. New Delhi: SAGE Publications.
- Norton, Bonny. 1997. „Language identity and the ownership of English.“ *TESOL Quarterly* 31 (3): 409–429.
- Paikeday, Thomas M. 1985. *The Native Speaker is Dead*. New York/Toronto: Paikeday Publishing Inc.
- Phillipson, Robert. 1992. *Linguistic Imperialism*. Oxford: Oxford University Press.
- Rajagopalan, Kanavillil. 2009. „‘World English’ and the Latin analogy: where we get it wrong.“ *English Today* 25 (2): 49–54.
- Seidlhofer, Barbara. 2004. „Research perspectives on teaching English as a lingua franca.“ *Annual Review of Applied Linguistics* 24: 209–239.
- Selinker, Larry. 1972. „Interlanguage.“ *International Review of Applied Linguistics*. 10: 209–231.
- Smith, Larry E. i Rafiqzad, Khalilullah. 1979. „English for Cross-Cultural Communication: The Question of Intelligibility.“ *TESOL Quarterly* 13 (3): 371–380.
- Thiong’o, Ngũgĩ wa. 1986. *Decolonising the Mind. The Politics of Language in African Literature*. London: James Currey.
- Trudgill, Peter i Hannah, Jean. 2008. *International English*. London/New York: Routledge.
- Widdowson, Henry. 1994. „The Ownership of English.“ *TESOL Quarterly* 28 (2): 377–385.
- Wolf, Hans-Georg. 2008. „A Cognitive Linguistic Approach to the Cultures of World Englishes. The Emergence of a New Model.“ U *Cognitive Sociolinguistics: Language Variation, Cultural Models, Social Systems*, uredili Kristiansen, Gitte, Dirven, René, 353–388. Berlin/New York: Mouton De Gruyter.

Who does English belong to?

A glimpse into some issues in the *English in the World* debate

This article surveys some selected issues from the substantial literature on the spread of English in the world and its resulting changes deemed to be of interest to applied linguists even if they are not Anglicists. The topics referred to include 1) the ownership of English, 2) the attitudes to the new varieties of *transported*

English, 3) the possible fragmentation of English into unintelligible varieties, and 4) the tension between native and non-native teachers of English in the world. The debates over these issues, particularly regarding the emerging norms, are primarily academic, ideological, political, sociolinguistic, and of theoretical import. However, their applied linguistic contribution regarding models of teaching new varieties has been meagre, and the native speaker model still seems to prevail.

Keywords: language ownership, native and non-native speakers, exonormative and endonormative codification, fragmentation, *lingua franca*